

KATOLIKUS KÁNTORLAPOK

— Szerkeszti: Balogh Piusz O. Praem. —

Cselényi István Gábor

A görög liturgia üzenete

A *liturgia* szélesebb értelemben közösségi istentiszteletet jelent (*leitou ergon*, „a nép tevékenysége”). A keleti egyházban is ismert a szónak ez a tágabb jelentése, de többnyire szűkebb értelemben, az eucharisztikus liturgia, a szentmise megjelölésére használjuk.

A keleti felfogástól távol áll az a gondolat, hogy az Oltáriszentség —az eucharisztikus áldozattól elszakítva— önálló „kultusz” tárgya legyen. Mint tudjuk, a képfallal, sőt függönnyel is leválasztott szentély épp elrejtteni akarja, semmint közszemlére tenni Krisztus testének-vérének titkát. Ha az oltáron vagy az oltár fölé felülről lenyúló „kolumbáriumban” ősidőktől kezdve őrizték is az Oltáriszentséget, az elsősorban mint „viaticum”, mint a betegeknek megőrzött szent útravaló szerepelt. Igaz ugyan, hogy nagybőjt alatt különleges szertartással, az ún. előre megszentelt áldozatok liturgiájával hódolunk az Eucharisztia előtt, ez azonban éppúgy üdvtörténeti események megjelenítése közepette történik, mint magán a tulajdonképpeni liturgián, a szentmisében.

A keleti eucharisztia-felfogás tehát elválaszthatatlan az *eucharisztikus liturgiától*, értelme, rendeltetése csak a liturgia egészéből szűrhető ki. S itt ismét csődöt mond az a skolasztikus megközelítési mód, amely szerette volna különválasztani a lényegi és a járulékos, az *anyagi* és a *formai* elemeket, amely a pillanatot is szerette volna megjelölni, amikor pl. az átváltoztatás végbemegy. Tévesnek tűnik még az a megfogalmazási mód is, hogy Kelet nem a „szerzés igéiben”, hanem az „epikléziszben”, a *Szentlélek leedsésében* látja a „formai” mozzanatot. Kelet éppen ezt nem akarja: atomjaira bontani a liturgiát. Felfogásában —ha úgy tetszik— az egész liturgia „metabolé”, átváltoztatás: a felajánlás, a konszekrálás és az epiklézisz egyaránt, mint ezt görög katolikus és ortodox szerzők (így Alexandre SCHMERMANN: *Pour la vie du monde*. Paris 1969. 38.) egyaránt vallják.

Az eucharisztia lényegében mindegyik szentséggel szoros kötésben áll, végül is annak a megszentelődesi folyamatnak része, sőt talán legdöntőbb mozzanata, melyet a szentségek jelentenek keresztény életünkben s melyben egyre inkább „Krisztusba” öltözködünk.

Az eucharisztikus liturgia szervesen ágyazódik a „nap megszentelésének” körébe. Lényegében minden nap az „előző napon” kezdődik, az alkonyati és esti zsolozsmával, majd a tárgynapon a reggeli istentisztelettel és az imaórákkal folytatódik; ezek az üdvösségtörténetet idézik fel a maguk szimbólum-rendszerével a teljesség, a szentmise előtt. A nap megszentelésének köre maga is tovább mutat a hét nagyobb ciklusára, ahol a vasárnap a húsvét, a többi nap ennek előzménye és kiteljesítése, ez pedig még tovább mutat a liturgikus év tágabb sugarú körére, amelynek keretében —a keleti szertartásban szeptember 1-jével kezdődően— minden évben újraéljük a nagy üdvtörténeti misztériumokat: karácsonyig főleg az őszövetségi előzményeket, húsvétig és Mennybemenetel ünnepéig a Jézus-történetet, pünkösdkor a Szentlélek kiadását, a *liturgikus év* további része pedig „pünkösd utáni” idő, amely mintegy átcsap a következő egyházi évbe is, s amely azoknak a titkoknak a feltárulása, melyeket Krisztus megváltása és a Szentlélek megvilágítása hozott meg nekünk. Az évek egymásba folyó vagy inkább egymásra épülő körei így arra képesítenek bennünket, hogy egyre inkább behatoljunk hitünk titkaiba, egyre inkább bekapcsolódjunk az üdvtörténet —most már bennünk is zajló— sodrába. Az eucharisztikus liturgia végelemzésben ezt a folyamatot sűríti egyetlen szertartás keretébe.

Az eucharisztikus liturgia további összefüggését jelenti, hogy a „szavak liturgiája” ezernyi szállal kötődik a *templombelső, az ikonográfia, a liturgikus mozgás, papi öltözékek* metakommunikációs rendszerébe. Mindezek maguk is a keleti liturgia szerves részei, s ugyanabba kapcsolnak bele bennünket, mint a szavakkal végzett liturgia. Ezek a szűkebb és tágabb összefüggések segítenek feltárni a keleti szertartású eucharisztikus liturgia belső tartalmát.

Megemlékezés és részesedés

Kelet szemléletében az eucharisztia kérdése nem szűkíthető le a „lényegi mozzanatra”, a kenyér és a bor átlényegülésére vagy a „szent színek” kérdésére, és nem is csak nagypéntek —immár véremléküli— megismétlése (még ha említetik is az „okos és vérontásnélküli szolgálat”), hanem *Krisztus egész művének*, sőt az egész üdvtörténetnek felidézése, nagypénteknek, de húsvétnek és pünkösdnek is a fényében. „Végrehajtottad Atyád egész üdv gondozását” — vallja Arany-szájú Szent János liturgiája Krisztusról. Az eucharisztikus liturgia ebbe a teljes *üdv-ökonómiába* enged bepillantást, s ennek tesz részesévé.

A liturgia tulajdonképpeni tartalmát azok a szavak tárják fel, melyeket a pap az átváltoztatás végén mond a keleti szentmisében: „Megemlékezvén ... tehát mindarról, ami értünk történt: a keresztről, a sírról, a harmadnap feltámadásról, a mennybemenetelről, a jobb kéz felől való ülésről, a második és dicsőséges eljövételről, tiedet a tiedből néked ajánljuk föl mindnyájunkért és mindenekért”. Két szó kínálkozik a szövegből „exegézisre”: az emlékezés és a felajánlás. A liturgia *anamnézis*, megemlékezés. Mégsem csupán múltbeli eseményekre való visszaemlékezés, amit az is elárul, hogy a végső jövőről is „megemlékezünk”.

Miklós-házy Attila liturgiaelemzése szerint (*Benedicamus Domino*. Eisenstadt 1984. 131): az újszövetségi liturgiák anamnézise mögött a héber *cikkaron* áll, ami több, mint tisztán értelmi síkon történő emlékidézés. Amint az ószövetségi húsvéti lakoma azt tudatosította, hogy a szabadító Isten akkor, ott, bennük is jelen van, hatékonyan működik, felszabadít, úgy az újszövetségi liturgia felidézte események (nagy-péntek, húsvét stb.) is jelenvalókká válnak, azaz a liturgiában cselekvő részesei leszünk a húsvéti misztériumnak, a halálból az életre való átmenetnek.

A görög liturgia is érzékelteti ezt a többletet azzal, hogy nemcsak anamnézisről, hanem *anaforáról*, felajánlásról is beszél, sőt Kelet az egész eucharisztikus kánont anaforának nevezi. A liturgián tehát mindenünket és magunkat is mindenestől felajánljuk Krisztusnak, s ezzel cselekvő résztvevőivé válunk szeretetáldozatának. A liturgia *személyes bekapcsolódás Krisztus életébe*, főleg keresztáldozatába és feltámadásába, de a Szentlélek kiáradásába is.

Az üdvtörténeti eseményekből való részesedés szempontját a liturgia *pünkösdi vonása* még inkább aláhúzza. Krisztus azt ígérte, hogy a Szentlélek elvezeti majd követőit a „teljes igazságra”. Ezt a teljesebb értést, amely a kinyilatkoztatás továbbélésének, bennünk-hatásának feltétele, teszi lehetővé a liturgia pünkösdi is, ezért énekelhetjük áldozás után: „méltattál minket, hogy részesüljünk halhatatlan, éltető, szent égi titkaidban”. Az emlékezés és részesedés e kettős szempontja alapján kereshetjük majd a liturgia egyes mozzanatainak jelentését.

Ortodox szerzők tartózkodnak attól, hogy a liturgia egyes részeibe húsvét előtti eseményeket is belévetítsenek, *görög katolikus* szertartástani hagyományunk viszont *Krisztus egész életét* végigköveti a mise menetében. Kétségtelen, hogy az eucharisztia „ontológiai létalapja” a feltámadt-megdicsőült Krisztus. Az is biztos, hogy —az újszövetségi Szentíráshoz hasonlóan— már mindent *húsvét és pünkösdi fényében* látunk. Amint azonban éppen az evangelistákat semmi sem akadályozta meg abban, hogy a teljesség után ne tekintsenek vissza Jézus „előéletére” is, éppen így tesz a liturgia is: sorra veszi Jézus életének szinte minden mozzanatát anélkül, hogy közben egy pillanatra is elfeledkezne arról, amit a megdicsőült Krisztus nekünk jelent. A húsvétban az teljesedett ki, ami csírájában már benne volt a megtestesülésben vagy Jézus megváltói, igehirdetői működésében. Joggal idézzük tehát emlékezetünkbe Krisztus *egész életét*, sőt annak *előzményeit* is, ha képet akarunk alkotni arról a teljességről, ahová megdicsőülésében jutott el s ahová bennünket is el akar vezetni.

A Krisztus-esemény sodrában

Az eucharisztikus liturgia Keleten az előkészülettel, a *proszkomidiával* kezdődik. Egyszerre utal nagycsütörtökre (a húsvéti lakoma előkészítése), nagy-péntekre („Feláldoztatik az Isten Báránya”), sőt az eszkhatonra is (a megdicsőült Egyház oda-idézésével). A liturgia egészén belül azonban ez a liturgia *karácsonyi szakasza* (vö. „A csillag megállapodék a hely fölött, ahol a gyermek volt”), az egész, zárt ajtók mellett bemutatott proszkomidia pedig joggal állítható párhuzamba Jézus „rejtett életével”.

Ezután elkezdődik a szentmise nyilvános része. Első egysége a *hitjelöltek liturgiája*, a II. Vatikáni Zsinat kifejezésével az igeliturgia. Liturgikus hagyományunk szerint a „kezdő áldás” („Áldott az Atya és Fiú és Szentléleknek országa”) Vízkeresztre, a Szentháromság titkának feltárulására emlékeztet bennünket, hiszen ezután kezdte meg Jézus az Ország örömezenetének hirdetését. A katekumenek liturgiájában az a Názáreti Jézus jelenik meg, aki valamikor körbejárta a palesztinai falvakat, tanította kortársait. Jézus most az evangéliumban mint Isten Szavában van jelen, ezért viszik körbe az evangéliumoskönyvet és kiált föl a diákonus: „Bölcsesség, igazhívők!” Krisztus szava szól a szentírási szakaszokon és az igehirdető szavain keresztül is.

A hitjelöltek liturgiája természetesen *más üdvtörténeti elemeket* is tartalmaz: megjelenik benne a Teremtő dicsérete, az imádkozó Ószövetség (az antifonák zsoltáraiban), a testi és lelki elesettségében Krisztushoz könyörgő ember (ek-téniák), a Szentháromság dicsőítése (Szent Isten, Szent Erős, Szent Halhatatlan) s húsvét öröme, vasárnaponként tömör hitvallásokba öntve (vö. tropár, konták), de magának az ige befogadásának „emmauzsi” élménye is, hiszen maga Krisztus az, aki feltárja előttünk az „Írások értelmét”. „Áldozás” ez is éppúgy, mint a Krisztus testéből-véréből való részesedés, „lelkünk és testünk megvilágosítója”-nak, Krisztusnak befogadása.

Többsikű a *„hívők liturgiájának”* első része, az *áldozat liturgiája* is. Az eucharisztiaira előkészített kenyérral és borral (melyet Kelet már itt is az „Eucharisztia ikonja”-nak tekint) megtartott ún. nagybemenet az anamnézis síkján Jézus virágvasárnapi bevonulását idézi fel, a „részesedés” síkján azonban eszkhatalogikus esemény: a kerubének szavai szerint az általunk bemutatott liturgián „a kerubokat ábrázoljuk”, jelenítjük meg. Kelet szemléletében a földi liturgia az Isten színe előtt zajló mennyei liturgia vetülete és szerves része. Ezért hangozhat az átváltoztatás előtt az angyalok „győzelmi éneke”, a Háromszorszent.

Közben a *Hitvallás* szavakban is összefoglalja az üdvtörténet egészét. A mind a keleti, mind a nyugati szentmisében meglévő „Emeljük föl szívünket” ismét tülemler a merő visszaemlékezés síkján, a kölcsönös önátadás magaslatára, s ugyanezen a létsíkon belül szólhat az „eucharisztikus ima” (prefáció) arról, hogy Krisztus „már föl vitt bennünket a mennybe és jövendő országát ajándékozta nekünk”. Hogy a szentmise eucharisztia, hálaadás, az itt nyeri el értelmét: nem egyszerűen csak múltbeli dolgokért adunk hálát Istennek, hanem, hogy már nekünk ajándékozta az örök jövőt. Íme, a liturgia egyetlen, megbonthatatlan folyamatban tesz bennünket az üdvtörténet befogadóivá!

Az átváltoztatás előtti imádság világosan jelzi az idősíkoknak ezt az egységét. Bár szűkebben véve „csak” az *utolsó vacsora* felidézése következik s itt a liturgia történelmileg is a lehető leghűbben idézi fel annak eseményeit, szavait, azonban az ottani pászka-lakoma keretébe ágyazott történés maga is előre mutatott nagypéntek áldozatára, arra az eseményre, melyben Isten egyszülött Fiát adta értünk, ő pedig „önmagát adta át a világ életéért”, s ez válik most valósággá Jézus örök szándékának erőterében. A kenyér és a bor fölött elmondott szavak után pedig

a már idézett „megemlékezvén” kezdetű imádság jelzi ennek az áldozatnak további, egészen a végidőkig előre mutató távlatait is.

Érthető tehát, ha a görög liturgia s ennek nyomán a keleti teológia más összefüggésben látja a *szerezés igéit*, mint a nyugati. Abban semmi kétsége sem volt egyetlen keleti teológusnak sem, hogy ettől kezdve Krisztus valóságosan van jelen a kenyér és a bor színe alatt. „Ez a te valóságos és legtisztább tested s a te valóságos és elevenítő véred” — mondja az áldozó, mielőtt Krisztussal találkozik. Ám Kelet másképp közeledik az átváltozáshoz. Az eltérés nemcsak abban áll, hogy nem akarja egyetlen mozzanatra leszűkíteni ezt a folyamatot, hanem abban is, hogy neki a „lényeg, járulék, átlényegülés” evilági fogalmak, itt pedig éppen a nem evilági, a *megdicsőült létrend* tör be világunkba: maga Krisztus! Keleti szerzők arra is figyelmeztetnek: nem egyszerűen csak „anyagok” fekszenek előttünk, hanem kenyér és bor, étel és ital, amelyek már azzal a Krisztussal azonosultak, aki azt mondta magáról: „Az én testem valóban étel”, azaz, aki maga kívánt táplálékká, étletté változni számunkra. Kelet tehát már itt, az átváltozásban is a „halhatatlanság forrásának” fölfakadását látja, amely csak eszkatológiai fogalmakkal közelíthető meg.

A keleti liturgiából az is kétségtelen, hogy ezt a Krisztus-tapasztalást a *Szentlélek teszi lehetővé* számunkra. Mint már jeleztük, nem arról van tehát szó, hogy az utolsó vacsorai szavak *helyett* az epiklézisben kellene látnunk az átváltoztatás mozzanatát, hanem arról, hogy a Szentlélek leszállása teljesíti ki a felajánlásban és az anamnézisben elkezdődött folyamatot: „Tedd ezt a kenyeret Krisztusod drága testévé, és ami e kehelyben van, Krisztusod drága vérévé, átváltoztatván a te Szentlelkeddel” — kérjük a görög katolikus liturgiában is.

A Feltámadottal való találkozás

A liturgia befejező egysége az *áldozás liturgiája*. Ennek elején, a Minden szentek ekténiájának csendes imádsága tárja fel az eucharisztiaé mint áldozásnak tulajdonképpeni tartalmát. Azért imádkozunk, hogy a liturgia szolgáljon „a bűnök bocsánatára, a vétkek elengedésére, a Szentlélek közöltetésére, a mennyország elnyerésére, a benned való bizalomra, nem pedig ítéletre vagy kárhozatra”. A keleti liturgia —amellett, hogy fogékony marad a különböző szükséghelyzetekben lévők (hajózók, betegek, foglyok stb.) iránt— nem reked meg földieknél, hanem elsősorban mennyei kincsek elnyerésére, a megváltás gyümölcseinek befogadására irányít bennünket. A „bűnök bocsánatának” szempontja eleven kötést létesít az Eucharisztia és a bűnbánat szentsége között, és a további kegyelmi ajándékok a pünkösdi elemre és az üdvösség szempontjára fordítják a figyelmet. Ezek az összetevők teljeseznek ki az áldozásban.

Az *áldozás előkészítése* hűen tükrözi a liturgia közösséggé kovácsoló erejét is. Éppen abban, hogy Istent —a Krisztusból örökölt imában— mindannyiunk Atyjának merészkedünk mondani, gyökerezik istenfiúságunk s így testvériségünk is. Az Eucharisztia tehát valóban a közös Krisztus-testté válás szentsége. Ebben a megtisztult légkörben meri a liturgia „szenteknek” nevezni az áldozás

résztvevőit, igaz, azonnal helyesbíti is kijelentését: az egyedüli szent csakis Jézus Krisztus („Egy a szent, egy az Úr”), csak annyiban lesz tehát szent valaki, amennyiben Krisztust, a teljességet képes tükrözni.

Ezután következik az áldozás, amelynek görög neve (koinónia) már maga is *egyedülre hív*, ti. Krisztussal, a fővel, de a Krisztus-test többi tagjával is, a kegyelmi együttcelexvés síkján. S bár az „Egy a szent” előtti papi imádság Krisztust már országga „dicsőségének trónján” látja, most a liturgia nagypéntekre emlékezik vissza, a Bárány megtöretésével s a szent testnek a kehelybe való „beletemetésével”. Ezután azonban már újra együtt a test és a vér, azaz áldozásban valóban az élő, a *feltámadt Krisztussal* találkozunk. S ha vannak húsvéti elemei az előző liturgikus egységeknek, ez a vonás itt, az áldozásban válik uralkodóvá. Félreérthetetlenül utal erre a húsvéti liturgia, amely éppen áldozásra híva énekl meg a feltámadt Krisztus dicsőségét. Az áldozás tehát Kelet szemléletében azoknak a megjelenéseknek a sorát folytatja, melyek során az apostolok —Tamással— egészen a tapinthatóságig megtapasztalták Krisztus köztük-létét és —az emmausziak révén— felismerték a kenyértörésben. Igaz, szemünk, akárcsak az övök vagy Mária Magdolnáé, aki kertésznek vélte, „elfátyolozott”, hiszen evilági szemmel „csak” a kenyeret és a bort látjuk vagy ízleljük meg, ezeken mégis átsüt a megdicsőült Krisztus jelenléte, sőt ez a vele való személyes találkozás krisztusivá formál át bennünket, rajtunk keresztül pedig kezdi áthatni a világ evilági arcukat is.

Az *utolsó szentségi áldás* a liturgia jelképrendszerében Krisztus evilágtól vett búcsújára is emlékeztet bennünket, melyben megígérte, hogy „veletek leszek mindennap a világ végéig”, ennek visszhangja az „öröktől fogva most és mindenkor”. A végbevitt Krisztus-mű azonban meghozta a *Lélek kiáradását* is, ezért itt, áldozás után jut ismét előtérbe a pünkösdi elem is: „Vettük a mennyei Szentlelket ...” Kelet felfogása szerint az áldozás a „Szentlélek hitének teljességét” is jelenti. Nemcsak Krisztus testének-vérének vétele, hanem személyes pünkösdi is, a bérmálás óta bennünk működő Szentlélek hatásainak felerősödése.

Az áldozásban teljesedik ki az az *eszkhatológiai elem* is, amely szintén átszötte a liturgiát: a Szentháromság bennünk lakik, már „üdvözített minket”, valljuk pontosan úgy, ahogy Szent Pál arról beszél: Isten már feltámasztott és jobbjára ültetett bennünket.

Mennybemenetele előtt Krisztus azzal búcsúzott el tanítványaitól, hogy a róla való *tanúskodásra* küldte őket. Ennek a parancsnak tesz eleget a liturgia, amikor áldozás után a világba küldi vissza a Krisztus-titkokban részesülteket („Békével távozzunk, az Úr nevében”). A liturgia nem tesz bennünket világon kívüliekké. Krisztus, mint ígérte is, nem „vesz ki” bennünket a világból, hanem arra küld, hogy, mint ő is, adjuk oda magunkat a „világ életéért”. *Paul Claudel* szerint Isten „kompetensekké” tett bennünket a világban való tanúskodásra. Ennek a küldetésre való felhatalmazásnak a pillanata a liturgia elbocsátója és (hazai gyakorlatunk szerint) végső áldása, mely Isten emberszeretetének továbbélésére és továbbvitele szólít.